

Ýeriň emeli hemrasynyň döredilişiniň taryhy.

Ýeriň emeli hemralary – bu Ýeriň orbitasyna çykarylan we onuň daşynda geosentriki orbita boýunça aýlanyp uçýan kosmiki apparat. Olar ylmy we amaly meseleleri çözmek üçin niýetlenen.

Ilkinji, Ýeriň emeli hemrasy “Sputnik” 1957-nji ýylyň 4 oktýabrynda SSR–de ýeriň golaýyndaky orbitasyna goýberilen. Amerika özüniň ilkinji ÝEH “Eksploler-1” 1958-nji ýylyň 1 fewralynda uçuran, soňra Fransiýa, Awstraliýa, Ýaponiýa, Welikobritaniýa ýaly ýurtlary goýberip başlapdyr. Kosmiki barlaglaryň ugunda ähli ýurtlaryň arasyndaky hyzmatdaşlyk giňden ýaýrapdyr.

Bu gün Ýeriň emeli hemralary biziň ähli planetamyzy görünmeýän radiotolkunly ulgamlar bilen örtüpdür. Biz olaryň hemişe uçup ýöränini bilýäris welin, olaryň nähili işleýänini we näme hyzmat edýäni barada seýräk oýlanýarys. Kosmiki apparat ýeriň daşyndan birnäçe aýlow edenden soň oňa sputnik diýip bolar. Emma ol sputnik diýip regitrirlenmän, ballistiki traýektoriyada ölçegleri geçiren raket zondy diýip atlandyrylar. Sputnik aktiw diýip hasaplanýar, eger onda radioperedatçik, impuls lampalary, ýşyklandyryjy signallar, ölçeyji apparaturalary oturdyran bolsa. Passiw ýeriň emeli hemralary käbir ylmy tabşyryklary ýerine ýetirende planetany ýokarsyndan öwrenmek üçin hyzmat edýär, olara sputnik-ballonlar degişli.

Stasionar sputnikler-ekwatorial aýlow orbita uçurylan ÝEH, herekediniň ugry bolsa Ýeriň aýlow ugry bilen gabat gelýär, olar planetanyň belli bir nokadynyň ýokarsynda hereketlenmän durýarlar. 1957-1962 ýý. aralygynda kosmiki obýektleriň atlarynda belli bir ýylda goýberilýän tertip sany bilen gabat, gelýän uçurylan ýyly grek alfawidiniň harpy, hem-de arap sany-obýektiň nomeri, onuň ylmy ähmiýetine we ýagtylygyna bagly maglumatlary görkezilipdir. Emma ÝEH goýberilýän sany çalt depginde artypdyr, şol sebäpli 1963-nji ýylyň 1 ýanwaryndan başlap olara uçurylan ýyly, şol ýylda uçurylan nomeri we latyn alfawidiniň harpy bilen bellik edipdirler. Sputnikler ölçegleri, konstruktiv shemalary, massasy, bort abzallarynyň düzümi boýunça ýerine ýetirýän işine görä dürli bolup bilýär. Ýeriň emeli hemralarynyň ählisi diýen ýaly elektrik güýjini gün batareýalaryndan peýdalanýarlar, olar korpusynyň daşky böleginde oturdyran.

Mälim bolşy ýaly, 2011-nji ýylyň maýynda hormatly Prezidentimiz “Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanynda Milli kosmos agentligini döretmek hakynda” Permana gol çekdi. Türkmenistanyň öz Garaşsyzlygynyň taryhynda ilkinji milli emeli hemrasy äleme uçurylar. Milli kosmos agentligi hemra aragatnaşygyny sazlamak, kosmos giňişligini öwrenmek boýunça, Türkmenistanyň çäginde emeli hemramyzy dolandyrmak boýunça işleri ýerine ýetirer.

Türkmenistanyň milli emeli aragatnaşyk hemrasy orbita çykarylandan soň ony dolandyrmak Ahal welaýatyndaky milli hemra ulgamyny dolandyryş merkezinden we Daşoguz welaýatyndaky ätiýaçlyk dolandyryş merkezinden amala aşyrylar. Milli hemramyz Türkmenistanyň aragatnaşyk we telekommunikasiýalar ulgamyny has-da kämilleşdirmek üçin hem ägirt uly ähmiýete eýe bolar. Munuň özi maglumatlar – kommunikasiýa ulgamlaryny, interneti, hemra telewideniýesini

döwrebaplaşdyrmak hem-de ösdürmek boýunça döwlet Baştutanymyzyň öňde goýan wezipeleri babatda aýratyn möhümdir.

“Türkmen Älem 52.OE” milli aragatnaşyk hemrasy Ýeriň üstünden, takmynan, 36 müň kilometr uzaklykda ýerleşýän, geostasionar orbitasyna çykarylar. Onuň üstündäki radioenjamlar ýerüsti radiostansiýalarynyň tolkunlaryny güýçlendirip, beýleki ýerüsti radiostansiýalaryna alyp eşitdirer. Biziň hemramyz milli telewideniýanyň teleradio ýaýlymlaryny alyp eşitdirmek üçin peýdalanylýar. Hemra ýaýlymlarynyň ýokary eşitdiriş we görkezijilik taraplary, şeýle hem ýokary goýberiş ukybyna eýe bolan teleýaýlymlarynyň onlarçasyny tolkuna goýbermäge mümkinçilik berer.

Hemra biri-birinden birnäçe müň kilometr uzaklykda ýerleşýän ýerüsti stansiýalarynyň arasynda maglumatlary geçirmäge, giň göwrümlü internet hyzmatlaryny bermäge, uzak aralykdan okuwlary guramaga, lukmançylyk hyzmatlaryny bermäge, şol sanda dürli wideoşekilli maslahatlary geçirmäge, şeýle hem aragatnaşyk hyzmatlarynyň beýleki görnüşlerini amala aşyrmaga ýardam berer. Hemranyň ähli enjamlaryndan maglumatlar we gözegçilik ölçegleri Dolandyryş merkeziniň kuwwatly kompýuter ulgamy bilen üpjün edilen merkezi zalynda bellige alnar. Bu ýerde merkeziň hünärmenleri hemranyň hereketine, onuň ulgamlarynyň işleýşine gije-gündiziň dowamynda gözegçiligi alyp bararlar.

Daşoguz welaýatynda bina edilen Hemrany dolandyrmagyň ýerüsti stansiýasy iş häsiýetnamalary boýunça Ahal welaýatyndaky merkez bilen meňzeşdir we ätiýaçdaky dolandyryş nokady bolar. Merkeziň hünärmenleri ýerüsti stansiýalardan älemiň orbital enjamynyň ölçeglerini yzarlap, gözegçilik ederler we dolandyrarlar.

**Türkmen oba hojalyk institutynyň
mugallymy Umida Abdyýewa**

